

Az átmenet egyensúlya

Szilágyi István 60 éves

Szerkesztők

Ferwagner Péter Ákos – Kalmár Zoltán

Áron Kiadó

Budapest

2010

Az átmenet egyensúlya

Szilágyi István 60 éves

© Szerzők, 2010

© Szerkesztők, 2010

ISBN 978-963-9210-72-1

Borítóterv
Tungli Ádám

Felelős kiadó
Áron László

Tartalom

Születésnap i köszöntés

3

Dél-Európa az Ibériai-félszigettől a Balkán félszigetig

Fischer Ferenc: <i>Német-spanyol légi együttműködés az 1920-as években és a rifek elleni légi (gáz) háború Spanyol-Marokkóban titkos német katonai jelentések tükrében</i>	6
Kéri Katalin: <i>Adalékok Ibn Tufajl európai utóéletéhez</i>	31
Semsey Viktória: <i>A „félszigeti háború“ nemzetközi összefüggései 1807-1814.</i>	41
Farkas Pálma: <i>Miguel Primo de Rivera diktatúrája a nemzetközi sajtóban</i>	54
Virágh Anna: <i>Európa és a spanyol identitás Ernesto Giménez Caballero történelemszemléletében</i>	69
Harsányi Iván: <i>A caudillóktól a Caudillóig</i>	78
Lénárt András: <i>Mussolini ellensége, Franco kegyeltje</i>	92
Anderle Ádám: <i>Bevándorlás és oktatás Spanyolországban</i>	100
Molnár Anna: <i>Az európai integráció mélyítésének kérdése Olaszországban</i>	106
K. Csizy Katalin: <i>Pogányság vagy kereszténység?</i>	123
Szilágyi Imre: <i>Ivo Sanader miniszterelnöksége (2003-2009)</i>	134
M. Császár Zsuzsa: <i>Iszlám a Balkánon</i>	149
Pap Norbert: <i>Dél-Európa geopolitikai helyzetének változásai – különös tekintettel a török útkeresésre</i>	168

Az arab térség Marokkótól Irakig

Ferwagner Péter Ákos: <i>A marokkói politikai pártok II. Hasszán uralkodása idején</i>	195
J. Nagy László: <i>Az arab egység és a kommunisták (1958-1961)</i>	232
Horváth Jenő: <i>Mediterrán Unió – álom és valóság</i>	239
Gazdik Gyula: <i>Netanjahu és a közel-keleti rendezés</i>	249
Csicsmann László: <i>Az Obama-kormány formálódó, új Közel-Kelet-politikája</i>	262
Wagner Péter: <i>A síita iszlamista ellenzék működése Irakban a Baath Párt uralma idején</i>	276
Kalmár Zoltán: <i>Az olajhorszak nyitánya a Közel-Keleten</i>	291

Latin-Amerika Mexikótól Brazíliáig

Jancsó Katalin: <i>Habsburg Miksa indiánpolitikája Mexikóban (1864-1867)</i>	301
Csikós Zsuzsanna: <i>Ciklikus történet szemlélet?</i> <i>Megjegyzések Carlos Fuentes prózájához</i>	313
Domingo Lilón: <i>Escenarios de la Guerra Fría</i>	322
Gyula Horváth – Sára H. Szabó: <i>L'aspect primordial de l'éducation des idées positivistes latino-américaines</i>	333
Szilágyi Ágnes Judit: <i>Kampány vagy építkezés: a brazil oktatásügy régi és új útjai</i>	343

Magyarország: demokrácia, társadalmi-gazdasági változások és európai integráció

Agg Zoltán: <i>A regionális területbeosztás változásai Magyarországon és Portugáliában</i>	354
Kaiser Tamás: <i>A magyar fejlesztéspolitikai intézményrendszer és a megújuló európai területpolitika: vonzások és választások</i>	362
Leveleki Magdolna: <i>Sérülékeny munkaerő-piaci egyensúly Magyarország iparosodott térségeiben</i>	383
Gergő Zsuzsanna: <i>A szolidáris gazdaság mint az alternatív gazdaság egy lehetséges modellje az Európai Unióban és Magyarországon</i>	392
Garaczi Imre: <i>A demokrácia kérdése a hatalomelméletek tükrében</i>	410

JANCSÓ KATALIN

HABSBURG MIKSA INDIÁNPOLITIKÁJA MEXIKÓBAN (1864-1867)

A független Mexikó

A Spanyolországtól való függetlenségét 1821-ben kivívó Mexikó a XIX. század első felében zavaros évtizedeket élt meg. Elsőként az államforma kérdése okozott vitákat, Agustín de Iturbide rövid császárságát követően az 1824-es alkotmány szerint az ország szövetségi köztársaság lett. A bel- és külpolitikai, illetve gazdasági problémák, az ország instabilitása, a konzervatívok és liberálisok közötti ellentétek azonban ezzel nem oldódtak meg. Kormányok váltották egymást, állandósultak a felkelések. 1848-ig 31 elnöke volt az országnak,¹ 11-szer került hatalomra a korszak egyik főszereplője, Santa Anna, hol a liberálisok, hol a konzervatívok támogatásával. Mindeközben az országot nemzetközi konfliktusok is sújtották, az 1829-es spanyol intervenció után az északi szomszédal alakult ki feszült helyzet. Texas 1836-ban függetlenedett az országtól, majd 1846 és 1848 között az Egyesült Államok csapatai megszállták Mexikót és magát a fővárost is, e háború súlyos következménye több mint 2 millió km²-nyi terület elvesztése volt. Végül Santa Anna három évig tartó diktatúrája után a liberálisok igyekeztek nyugalmat és reformokat hozni, 1861-től Benito Juárez, Latin-Amerika első indián származású elnökének vezetésével. Ezekben az évtizedekben az ország gazdasága romokban hevert a függetlenségi harcoknak, majd a függetlenséget követő háborúknak is köszönhetően, és csak nagyon lassan kezdett újra erőre kapni. A mezőgazdaság az ország önellátását szolgálta, exportra szinte alig termelt, jelentős visszaesést láthatunk a bányászatban és kereskedelemben is. A hatalomra kerülő kormányok szinte állandó pénzügyi gondokkal küzdöttek.²

Mexikó függetlenségével és az új alkotmány elfogadásával az ország vezetői egy modern államot akartak létrehozni, amelyben a kor liberális szellemével összhangban mindenki egyenlőnek született. Azaz nem védte semmilyen törvény vagy rendelet már a kiszolgáltatottabb csoportokat, a függetlenségi harcokban részt vevő indiánokat sem. Sőt, az egyenlőség elvét szem előtt tartva az 1856-os liberális reformok egy már korábban elkezdődött folyamatot, a civil és egyházi szervezetek földjeinek elkobzását (szekularizációját) törvényi szintre emelték, remélve, hogy az egyházi javak elkobzásából finanszírozni tudnak mind politikai, mind gazdasági reformokat. A liberálisok eredeti elképzelése szerint az indián társadalomba és gazdaságba való emelését, illetve a földtulajdon szabad forgalmazását is elősegítette volna a törvény, amelynek értelmében az elkobzott és indián közösségi földekből saját tulajdonú parcellákat osztottak az indiánoknak, létrehozva így a kisbirtokokat. Azonban, ahogy ezt más latin-

amerikai országban is megfigyelhetjük, a folyamat eredménye előre látható volt: a földek rövid időn belül a nagybirtokosok kezébe kerültek, fokozva így a földkoncentrációt. A függetlenség kikiáltásától kezdve folyamatosan érzékelhetőek a törekvések, azaz megpróbálták a közösségi földeket magántulajdonú földekké alakítani, lehetővé téve így felvásárlásukat.³ Az említett problémák, a földkérdés megoldatlansága, az indiánokkal szembeni visszaélések és a közösségi földek elleni támadások eredményeképpen egyre több felkelés robbant ki az ország szinte minden államában. Ezek legfontosabbjai a Sierra Gorda-i megmozdulások, illetve a Yucatán-félszigeten kibontakozó kasztok háborúja, amelynek újabb és újabb felerősödő hullámai egészen az 1900-as évek elejéig elhúzódtak (1847-1901). Az ország északi területein a vad indián törzsek betöréseivel és földbirtoktámadásaival szemben tehetetlennek tűntek a kormányok.⁴

Egyre többen fogalmazták meg a korszak kapcsán, hogy a függetlenség nemhogy javított, inkább rontott az indián lakosság helyzetén. Az általános nézet szerint az indián lusta, civilizálatlan, alsóbbrendű faj volt, felemelésére és a nemzetbe emelésére számos felvetés fogalmazódott meg a század során. A legjellemzőbbek az indián munkára fogása, oktatása, a spanyol nyelv megtanulása, hagyományos életvitelének, szokásainak, vallásának feladása, a közösségi elvek és földek eltörlése voltak, azaz úgy gondolták, önmagát feladva lesz az indián a mexikói nemzet része.⁵ Ebben a kontextusban érdemes megvizsgálnunk Miksa császár mindössze három évig tartó uralkodását és sok szempontból szociálisan érzékenynek nevezhető politikáját.

Benito Juárez 1861-es hatalomra kerülésével a mexikói állam felfüggesztette külföldi adósságainak fizetését. Az egyik legnagyobb hitelező, Franciaország számára ez jó alapul szolgált egy katonai beavatkozás elindítására, nagyhatalmi befolyásának növelése reményében, melyhez III. Napóleon elnyerte Spanyolország és Anglia támogatását is, bár e két utóbbi állam végül mexikói partraszállását követő diplomáciai lépéseknek köszönhetően visszalépett. A francia beavatkozásnak köszönhetően Juárez és kormánya egyre északabbra szorult, miközben a konzervatívok képviselői egy már korábban dédelgetett terv megvalósításán kezdtek munkálkodni: Európából szándékoztak uralkodót hívni az országba. A tervet III. Napóleon is támogatta. Az ötlet, ahogy említettük, nem ekkor született, már az ötvenes években felmerült egy külföldről behívott uralkodó és a monarchia gondolata, Habsburg Miksát először 1859-ben keresték meg a tervvel.⁶

Habsburg Miksa főherceg

Habsburg-Lotaringiai Ferdinánd Miksa József főhercegre és uralkodói ambíciói kielégítésére, Ferenc József császár öccseként Ausztriában nem sok lehetőség várt. Miksa, avagy Ferdinánd Max kora igen nagy műveltségű személyisége volt, nagy tervekkel és álmokkal. Az irodalom, a művészetek és a tudományok, és főként a botanika csodálója sokak szerint nagyobb népszerűségnek örvendett, mint bátyja. Miksa tettekre vágyott, és hajózni kezdett. Megismerte

Görögországot, Törökországot, Portugáliát és Spanyolországot, itt döntötte el, hogy expedíciót indít Brazíliába, melyet 1860-ban sikerrel teljesített. A Császári-Királyi Haditengerészet főparancsnokaként (1854-től) újjászervezte az osztrák-magyar hadiflottát, és ő építette meg a trieszti hadikikötőt is.⁷ 1856-ban ismerete meg III. Napóleont, aki iránt őszinte csodálatot érzett. Ugyanebben az évben jegyezte el Saroltát, I. Lipót belga király energikus és ambiciózus lányát, akit a következő évben el is vett feleségül. A nász előtt Ferenc József Miksát nevezte ki a Lombard-Velencei Királyság kormányzójává, azonban kinevezését két évvel később visszavonta, Ferdinánd Max ugyanis Ferenc József elképzeléseihez képest sokkal liberálisabb eszméket vallott. Feleségével a Trieszt melletti Miramare-kastélyukba költöztek, és a világtól visszavonultan éltek, miközben Miksa utazgatott, művészeti darabokat gyűjtött és tudományokkal foglalkozott.

Ahogy említettük, Miksát a mexikói konzervatívok már 1859-ben megke-resték uralkodói tervükkel, azonban Miksa ekkor visszautasította az ajánlatot. III. Napóleon 1861-ben ajánlotta fel Miksának a trónt, aki ekkor Saroltával együtt már lelkesen fogadta az ötletet. Bátyja, Ferenc József nem ellenezte kategorikusan a tervet, bár nem is támogatta azt, sőt, annak veszélyeire figyelmeztette öccsét. Miksa azonban csak abban az esetben volt hajlandó elfogadni az ajánlatot, ha a „mexikói nép jóváhagyását“ is elnyeri. A konzervatívok egy, a franciák által megszállt Mexikóvárosban tartott népszavazás eredményeire hivatkozva biztosították Miksát a mexikói nép támogatásáról.⁸ Miksa 1863-ban végleg igent mondott,⁹ 1864 tavaszán látogatásokat tett Párizsban, Londonban, Brüsszelben és Bécsben. Párizsban III. Napóleonnal egy nyilvános és egy titkos egyezményt aláírását készítették elő. Megegyeztek a Miksát támogató francia csapatok létszámában, és hogy azok meddig állomásoznak majd Mexikóban. Napóleon biztosította Miksát a francia támogatásról bármely esetben. Miksa elfogadta a franciák által Mexikóban már bevezetett intézkedéseket, és igen komoly pénzügyi kötelezettségeket írt alá. Bár Ferenc József figyelmeztette, hogy nem elegendő csak egy ország támogatását maga mellett tudni, Miksát ekkor már az álmai, egy igazi egzotikus kaland megvalósulása érdekelte, és kevésbé foglalkozott azzal, hogy az angol udvar meglehetősen hidegen fogadta, ahol lényegi támogatást a spanyol udvarhoz hasonlóan, nem tudott elérni. A belga udvar a leendő császárné mellé egy 2000 belga katonából álló testőrséget ajánlott fel. Bécsben a császári udvar egy szerződéssel várta, melyben Miksa lemondott volna főhercegi rangjáról és örökösödési jogairól. Miksa visszautasította a kérést, mellyel egy hosszú vitát indított el a két testvér között. Végül Ferenc József Miramare-ba utazott, és ott bírta rá öccsét, hogy aláírja a családi egyezményt. Miksát 1864. április 10-én a Miramare-kastélyban Mexikó császárává kiáltották ki.¹⁰ Ugyanezen a napon aláírták a francia katonai megállapodást és egy 200 millió frankról szóló kölcsönszerződést. Egyben megállapodás született osztrák önkéntes csapatok toborzásáról, és kitűzték április 14-ére az indulás napját a *Novara* hadihajó fedélzetén.¹¹

Az új mexikói császár

A *Novara* 1864. május 28-án ért partot Veracruz kikötőjében. A korabeli újságok igen hűvös fogadtatásról számoltak be, azonban a többi városba való érkezésről és legfőképpen az indián lakosság fogadtatásáról már eltérőek az információk. A konzervatív lapok hasábjain természetesen ünneplő tömegekről írtak, és mindenütt kiemelték az indiánok hatalmas lelkesedését.¹² A császári pár érkezésére több köszöntő verset is megjelentettek a lapok.¹³ Az ünnepi díszbe öltözött fővárosba június 12-én vonult be a pár, ahol az azték időkben pihenőhelyül szolgáló Chapultepec dombon, a spanyol alkirály, Bernardo de Gálvez által 1785-ben építtetett épületben, a Chapultepec-kastélyban alakították ki rezidenciájukat, melynek falait prehispán témákról készült festményekkel díszítették.

Alig két hónappal a fővárosba való érkezését követően, Miksa augusztusban már el is hagyta a fővárost, vidéki körútra indult, melynek célja az uralkodó szerint Mexikó társadalmának, földrajzi és politikai viszonyainak, területi felosztásának, iparának és egyéb problémáinak megismerése volt,¹⁴ az út háttérében azonban sokkal inkább az állhatott, hogy Miksa így akarta bizonyítani az európai hatalmaknak, hogy országa nyugodt, és minden veszély nélkül bejárható. A sajtó részletesen számolt be útja állomásairól, miközben a monarchiapártiak a fővárosban csalódottan vették tudomásul, hogy Miksa úgy távozott „kirándulására“, hogy szinte semmit nem tett uralkodásának első két hónapjában. Ezekben a nyári hónapokban Miksa valóban kevés intézkedést hozott. Először is, a pártok kibékítésének szándékával, egy mérséklet liberális személyt választott külügyminiszterének. Ezt követően a konzervatívok legnagyobb megrökönyödésére szinte minden minisztere liberális lett, egészen 1866 őszéig. Tanácsadó bizottságokat hozott létre a legfontosabb területeken, eltörölte a cenzúrát, illetve vasárnaponként minden mexikói számára császári audienciákat hirdetett meg.¹⁵ Az audienciák szabályzatát egy kormányzati kiadványban spanyol és nahuatl nyelven jelentették meg, mely szerint az audiencián a jelentkezés sorrendjében, mindenféle rangra való tekintet nélkül lehetett a császár elé járulni.¹⁶ A császár távollétében Sarolta szintén megtartotta az audienciákat, illetve kormányzóként különböző rendeleteket is hozott.

Miksa és Sarolta utazásaik során végiglátogatták a különböző települések intézményeit: iskolákat, templomokat, börtönöket, kórházakat, kaszárnyákat. A sajtó beszámolóiban folyamatosan hangsúlyozták a császári pár indiánok iránti érdeklődését. Úgy tűnik az olvasó számára, mintha a pár kifejezett szándéka lett volna az indiánbarát, paternalista kép közvetítése a nép felé. Szinte minden indiánlakta településen meglátogatták az indián családokat, vagy fogadták szállásukon az indiánok képviselőit, adakoztak, több esetben saját kincstárukból a rászorulóknak számára vagy menhelyek és egyéb intézmények létesítésére. A beszámolók megfogalmazásában mindig felbukkan egy-egy utalás a pár indiánbarát viselkedésére. Egy-egy hírben arról írnak, hogy a császár indián viskóban állt meg megpihenni, indián képviselőket ültetett az esti ünnepi vacsora asztalán

maga mellé, illetve szegény sorban született indián csecsemőt adoptált. Egy másik alkalommal, egy faluba érve, egy fogadáson saját nyelvén mondott beszédet egy indián képviselő, melyre a császár válasza az volt, hogy reméli, egy nap ő is ezen nyelven fog tudni válaszolni, mert kötelességének érzi megtanulni azt.¹⁷ Már júliusban arról számolt be a monarchia hivatalos lapja, hogy a Tudományos, Irodalmi és Művészeti Bizottság titkára azzal a kéréssel fordult a külügyminiszterhez, hogy segítsen számára a császárság különböző indián nyelvein írt grammatikákat és szótárakat beszerezni. Az indiánokkal való találkozásain Miksát egy egyetemi tanár, Faustino Galicia Chimalpopoca segítette, aki minden valószínűség szerint nahuatl nyelven maga mondta a császárt köszöntő beszédet érkezésekor.¹⁸ Miksa már veracruzai megérkezésekor kiemelte, hogy számára nincs különbség indián és nem indián között, azaz minden mexikóit ugyanazzal a tördéssel fogad. Röviddel ezután meghirdette Császári Programját, melyben az indiánok fontosságát hangsúlyozta. A program szerint a köztársaság nem tudott fejlődést hozni az országba, mert nem törődött legnagyobb bázisával, a néppel. A spanyol hódítás véleménye szerint az indiánt emberi sorba emelte, a császárság feladata pedig az lesz, hogy a társadalmi életbe, majd ezt követően a politikai életbe emelje.¹⁹

Felvilágosult abszolutizmus?

A kezdeti udvarias gesztusokat idővel politikai lépések és intézkedések követték. Szükség is volt erre, hiszen az ország nagy részén polgárháború dúlt a Benito Juárez vezette köztársaságiakkal, a franciák által megszállt területeken a rendet kellett fenntartani, máshol indián felkelésekkel kellett szembenézni. Indián felkelések főként a már említett északi területeken és a Yucatán-félszigeten jelentkeztek.²⁰ Ezekben a zónákban több helyről olyan hírek is érkeztek, hogy az indiánok elfogadták Miksa császárt uralkodóként. A Yucatán-félsziget problémáinak megoldására Miksa indiánügyi védőügyvédet nevezett ki 1864 októberében, akinek feladatai közé a következők tartoztak: az indián faj védelme, beszámolóok gyűjtése, utazások a félsziget területén, panaszok, viták kivizsgálása. A védőügyvéd kinevezéséről, mint ahogy Miksa érkezéséről is, José Salazar Ilarregui, császári biztos adott ki nyilatkozatokat. A yucatáni lázadó indiánokhoz saját nyelvükön szólt az új uralkodóról:

„Hozzátok fordulok, ezen félsziget ősi lakosainak és a nagy uralkodó, V. Károly alattvalóinak leszármazottaihoz, hogy tudassam veletek, egy előkelő herceg, aki oly hatalmas, mint amennyire jóságos, Miksa Császár, a több, mint 300 éve uralkodott V. Károly Császár leszármazottja az, aki ma kormányozza a mexikói nemzetet, és aki felruházott hatalmával, hogy képviseljem és kormányozzak nevében e területen, ahol háborúban éltek Isten más testvéreivel. Szeretett Császárotok megbízott azzal, hogy fiaiként bánjak veletek, és hogy tudomásotokra hozzam, számára ti is és akikkel háborúban éltek, mind egyenlők

vagytok, és szomorú számára tudni azt, hogy nem akarjátok azt a békét, amit Isten mindannyiunk számára megteremtett... ²¹

1865 januárjának első napjaiban számos yucatáni indián vezető a birodalmi biztos elé járult, akit biztosítottak a felől, hogy elismerik és császáruként tisztelik Miksát. Parregui meghívta őket a fővárosba, hogy tiszteletüket tegyék az uralkodónál, s ők a hónap végén vállalkoztak is az útra. Beszédüket a birodalmi sajtó spanyol és maya nyelven is közölte. A konfliktus azonban mégsem oldódott meg, a sajtó folyamatosan közölte a híradásokat a yucatáni eseményekről, mint ahogy az ország egyéb területein folyó harcokról is.

1865 tavaszától, még inkább a császárság fennállásának első éves évfordulójától kezdve törvényi szinten is megjelentek Miksa elképzelései. Hogy ezek hátterét megértsük, tudnunk kell, Miksát milyen hatások érték fiatalkorában Európában. Egyrészt meg kell említenünk a francia szocialisták, legfőképpen a Fourier-tanítvány, az utópikus szocialista Víctor Considerant hatását. Másrészt egy, a második császárságról szóló igen érdekes tanulmányában Jean Meyer részletesen ír arról, milyen ideológiák jellemezték a XVIII. századi Habsburg Birodalom földtulajdonnal kapcsolatos intézkedéseit, melyeket Miksa őszintén csodált. A német fejedelemségekben és Ausztriában megjelenő irányzat, a kamerális szellemében a nemesi nagybirtokkal szemben a kisparaszti birtok jelentőségét hangsúlyozták. Ezen elvek megjelentek Mária Terézia és II. József rendeleteiben. Ezek legjelentősebbje, mint tudjuk, az 1767-es úrbéri rendelet, melyben meghatározták a paraszti parcellák méretét, a parasztok földesúrral szembeni kötelezettségeit, és megtiltották, hogy a földesúr eltulajdoníthassa ezeket a földeket. Az 1848-as forradalom után Ferenc József folytatta az elődei által megkezdett reformokat, Magyarországon 1853-ban rendelve el a jobbágyfelszabadítást. A saját tulajdonú földek mellett továbbra is megmaradtak a közös használatú földek (legelők, erdők, rétek, stb.). ²²

Miksa tevékenységében érezhetőek e hatások, amikor Mexikóban hozzákezdett reformjainak a bevezetéséhez. Egyes törvényei sokak szerint a gyarmati periódus korát idézték. 1865 júliusában és szeptemberében rendelkezett például az indián közösségek jogi személyiségének visszaállításáról, 1866 szeptemberében pedig a közösségek földhöz jutásáról. A már idézett Meyer szerint Miksát sokkal inkább nevezhetjük felvilágosult abszolutista, mintsem liberális uralkodónak. Bár liberális felfogása is erőteljesen érezhető, de ezek hatását próbálta bizonyos rendeletekkel kevésbé fájdalmassá tenni a szegény osztályok, így az indiánok számára is, ezért hívja Meyer Miksa liberalizmusát szociális liberalizmusnak. ²³ A liberális elveknek megfelelően a császár az állam minden polgárát egyenlőként kezelte, és nem szüntette meg a liberálisok által 1856-ban bevezetett reformokat sem egészen 1866-ig, amikor is június 26-ai törvényében rendelkezett a közösségi és repartimiento földekről. A törvény értelmében a földek szétosztásra kerültek, mely során előnyt élveztek a szegények a gazdagokkal, a házasok az egyedülállókkal és a családosok a gyermektelenekkel szemben. Azonban a vizek, erdőségek stb. továbbra is közös használatban maradtak. A

földeket csak olyan személyeknek lehetett eladni, akiknek korábban nem volt földtulajdonuk.²⁴ A fent említett, 1866. szeptember 16-án kiadott agrártörvényt tekintik Miksa legradikálisabb törvényének, melynek értelmében földek kiosztására került sor azon közösségek számára, amelyek nem rendelkeztek közösségi földtulajdonnal. A 400 főt meghaladó, és általános iskolával rendelkező települések számára egy, a törvényben rögzített birtokot biztosítottak. A 2000 főt meghaladó települések e birtokon kívül további területeket kaptak közösségi célokra. Azon kisebb települések esetében, amelyek nem feleltek meg a törvényben előírtaknak, lehetőség nyílt arra, hogy összefogva, a 2000 fős lélekszámot elérve, több település kérvényezze e közösségi földeket. E területeket ugaron fekvő, vagy állami földekből adományozták, azonban, ha ez nem volt elegendő, a törvény lehetőséget adott más földek kisajátítására is, kárpótlás fejében.²⁵

A császárság első évfordulója további intézkedéseket is hozott. Miksa 1865. április 10-én megalapított egy a „nélkülöző” osztályok (azaz nem csak indiánok) védelmét szolgáló tanácsot „Junta Protectora de las Clases Menesterosas” néven. Az öttagú tanács elnöke a már említett Faustino Chimalpopoca lett, az intézmény feladatai pedig a következőkre terjedtek ki:

- a „nélkülöző” osztályok panaszainak fogadása és javaslatok megfogalmazása azok megoldására,
- feladatai elvégzéséhez beszámolókat és adatokat kérhetett a prefektusoktól,
- konzultáció és véleményadás,
- az alapfokú oktatás elterjesztése felnőttek, gyermekek között, mindkét nem számára,
- javaslatok falvak alapítására azokon a területeken, ahol megvannak a megfelelő körülmények ehhez,
- az ugaron lévő földek szétosztásának felügyelete,
- a telepítések elősegítése az ország középső területein.

A tanács komoly munkát végzett, erről ad tanúbizonyságot a mexikói Nemzeti Levéltár több ezer oldalas archívuma is. A tanács naponta tartott üléseket, hogy megvizsgálják a különböző ügyeket, a beérkezett levelek kapcsán vizsgálatokat indítsanak, tájékoztassák a kormányzati szerveket és az uralkodót, véleményeket és válaszokat fogalmazzanak meg, illetve törvényjavaslatokat dolgozzanak ki. A beérkezett levelek nagy többsége visszaélésekről szólt, illetve a földkérdésre vonatkozott, sokszor még a gyarmati időkre, akár az 1500-as évek-re hivatkozva. Egyes esetekben az indiánok képviselői, máskor maguk az indiánok, vagy azok csoportja, akár egész falu aláírásával érkeztek a levelek, melyeket a császárnak vagy a császárnénak címeztek. A levéltári anyagok között megtalálhatjuk a prefektusok beszámolóit, kétnyelvű kormányzati kiadványokat és törvényeket is. Egy-egy iratköteg egy ügy komplett levelezését tartalmazza. Az anyagokból kiderül, a tanács természetesen nem állt kapcsolatban a liberális kézen lévő északi területekkel, a Yucatán-félszigettel (itt már említettük, hogy egy önálló védőügyvédi szervezetet állítottak fel), illetve a délkeleti tagállamokból sem érkeztek anyagok, így tevékenysége főleg az ország központi területeire és a Mexikói-öböl vidékére korlátozódott. Ezeken a területeken segédintézmé-

nyeket állítottak fel, hozzájuk érkeztek először a panaszok, melyeket aztán e vidéki tanácsok juttattak el a nemzeti tanácsnak.

Bár a tanács nem volt végrehajtó és döntéshozó szerv, sokkal inkább tanácsadó funkciókat látott el, Miksa igen szoros kapcsolatban állt vele, végig élvezte a császár támogatását, aminek köszönhetően az intézmény befolyásolni tudta a különböző hatóságokat, illetve nem zavarta működését az sem, hogy 1866 őszén a liberális minisztereket konzervatívok váltották a kormányzásban. E tanács dolgozta ki a már említett agrártörvényeket, illetve készítette el 1866 októberére a gyárak munkaügyi szabályozását. Emellett felmérések, statisztikák elvégzésére is megbízást adott, 1865 augusztusában például már a különböző departamentókból az oktatás megszervezéséhez szükséges adatok érkeztek be, számot adva például arról, hogy milyen nyelveket beszélnek az adott területen. Jalisco departamentójának székhelyéről érkezett levélből idézünk:

„Ez év június 22-i levelére hivatkozással tisztelettel küldöm beszámolómat az alapszintű oktatás helyzetéről Departamentónkban, minden olyan szükséges információval, melyet a 'Junta Protectora de Clases Menesterosas' kérésében megfogalmazott. A beszámoló mellé csatoljuk tantervünket is... Szintén mellékelve küldjük Önnek e város statisztikai hivatala által kiadott beszámoló egy másolatát, mely a Departamentóban beszélt nyelvek számáról ad tájékoztatást. Be kell számolnom Önnek azonban arról, hogy Departamentónkban nincs olyan intézmény, amelyben bármely indián nyelvet tanítanak, az oktatás általában kasztíliai nyelven folyik. Sajnálattal közöljük, hogy nem tudjuk kielégíteni azon kívánságukat sem, miszerint ezeken a nyelveken született művek példányait küldjük meg Önnek... Jesus López Portillo Prefektus – a 'Junta Protectora de Clases Menesterosas' titkárának Mexikó“.²⁶

Miksa számára igen fontos volt az oktatás helyzete. 1865 júniusában miniszterének pontosan megfogalmazta alapelveit. Ezek szerint az oktatás mindenki számára elérhető kell, hogy legyen, legalább alapszinten ingyenes és kötelező. A középfokú oktatást főként a középosztályok számára kell megszervezni, és alapul kell szolgálnia a felsőbb szintű oktatáshoz is. A császár kiemelt fontosságúnak tekintette a természettudományok és az élő nyelvek tanítását. A felsőoktatás szintjén nem az egyetem, hanem inkább a szakiskolák, a nyelvek mellett pedig a filozófia fontosságát hangsúlyozta. A vallási nevelésnek véleménye szerint el kell válnia a közoktatástól (még 1865 februárjában vallásszabadságról adott ki rendeletet, illetve megtagadta az egyházi javak nacionalizálásának visszavonását, meglehetősen feszültté téve így kapcsolatát a katolikus egyházzal). Mindezekhez azonban magas szintű tanárképzésre van szükség, melyhez miniszterét arra kérte, hívjon külföldről is neves szakértőket, és rendeljen haladó oktatási szakkönyveket.²⁷ A közoktatási törvényt 1866. januárjában tet-

ték közzé, mely valóban kötelezővé tette az alapfokú oktatást, és ingyenessé tették mindazok számára, akik nem tudták a havi 1 peso értékű tandíjat fizetni. Emellett a szegények gyerekei számára ingyenes iskolákat, illetve menhelyeket is nyitottak.

Már többször említettük Miksa érdeklődését az indián nyelvek iránt. Uralkodása alatt több ilyen témájú mű is született, mint például Manuel Orozco y Berra „*Geografía de las lenguas y carta etnográfica de México*“, Mexikó nyelveit és népeit bemutató kiadványa, vagy számos szótár, mint például az 1866-ban megjelentetett, Alonso Molins, kétkötetes spanyol-nahuatl szótára. A szótár ismertetőjében a következőképpen fogalmaztak:

„A nyelvtanulás ma az oktatás egyik igen fontos ága. Az a nyelv, amelyet a régi időkben a mexikóiak beszéltek, és amit még ma is beszél a lakosság nagyobbik része, el lett hanyagolva, talán azért is, mert indiánjaink, mégha nehezen is, de megértetik magukat spanyol nyelven. ... A mexikói nyelv tanulása ... mindenképpen meg kell, hogy jelenjen az oktatásban.“²⁸

Ezt követően kiemelték a papok és misszionáriusok fontos szerepét, akik közül sokan beszélték az indián nyelveket.

Miksa szándékai és rendeletei közül sokat félreértelmeztek. Így volt ez a külföldi bevándorlás szorgalmazását célzó intézkedéseivel is. Már megérkezésekor beszédében jelezte, addig, amíg eléri az indiánoknak a társadalomba és politikai életbe való felemelését, támogatni kell a külföldi bevándorlást. A külföldi népek közül a német bevándorlást sürgette, egy 1865. januári beszámoló szerint ettől az évtől évente száz, körülbelül ötfős német család betelepítését célozták volna meg, melyek mindegyike egy kétszobás házat, lisztet, gyapotmagot, dohányt, búzát és kukoricát és állatokat kapott volna szükségleteik szerint, a kiérkezésüket követő három évben. A császárság elleni felkelések területein a lakosságot azzal rémisztették, hogy a külföldi bevándorlók számára a lakosságtól veszik majd el földjeiket. A tervek szerint valójában műveletlen földeket kaptak volna az érkezők.²⁹

Kudarac

A nagyszabású tervek, reformok, rendeletek, törvények legnagyobb része a gyakorlatban azonban nem tudott már megvalósulni. Miksa összetűzésbe került mind az egyházzal, mind az őt támogató konzervatívokkal, mind a liberálisokkal, mind a külföldiekkel. A konzervatívok számára túl liberális, a köztársasági liberálisok számára a jogtalan francia intervenció és illegitim császárság miatt eleve elfogadhatatlan volt. A külföldiek szemében pedig túlzottan is mexikóiként viselkedett, mintha elfelejtette volna származását. 1865-től a császárság kudarcra volt ítélt. Az észak-amerikai polgárháború befejeződött, és az Egyesült Államok egyértelműen az európai intervenció ellen foglalt állást, sőt,

fegyverekkel támogatta a köztársasági erőket. Napóleon nem akarta kockáztatni egy háború lehetőségét az Egyesült Államokkal szemben, és igyekezett kivonni csapatait az országból. Az akadályt éppen Miksa jelentette, aki számára a visszavonulás nem lett volna becsületes lépés, hiszen lojalitást esküdött „népének”. 1866 tavaszán azonban, amikor már a francia csapatok kezdték elhagyni az országot, Miksa fontolgatta lemondását. Sarolta azonban minden eszközzel megpróbálta megmenteni a császárságot, és Európába utazott segítségért. Elutazása előtt a következőket írta habozó férjének:

„A lemondás annyit jelent, mint bűnököt beismerni, mint amikor valaki saját magáról tehetetlenségi bizonyítványt állít ki, és ez csak öregemberek és gyengeelméjűek esetében elfogadható, nem egy 34 éves, élettel teli, nagy jövő előtt álló herceg viselkedésére vall. Attól a pillanattól fogva, hogy valaki összeköti a sorsát egy nemzet sorsával, felvállalja annak minden veszélyét, és nincs joga elhagyni. Nem ismerek olyan helyzetet, amelyben a lemondás nem gyávaság vagy valamilyen fogyatékoság eredménye lenne. Amíg létezik itt egy császár, addig létezni fog a Császárság is, még ha csak pár négyzetméternyi terület is az övé. A Császárság nem más, mint maga a császár... A Császárság a mexikói nemzet egyetlen megmentője.”³⁰

Sarolta végigjárta az európai nagyhatalmakat, sőt, a Vatikánba is elment, hogy segítséget kérjen férje és a császárság megmentésére. Miután a Vatikánban is elutasították kérését, Saroltán az elmezavar jelei mutatkoztak. Közben 1867 tavaszán az utolsó francia csapatok is elhagyták Mexikó partjait, Miksa pedig csapatai élére állt, és Querétaróban egyesítette erőit. Querétaro 72 napi ostrom után végül május 15-én elesett, Miksát és tábornokait, illetve katonáit pedig foglyul ejtették. Juárez elrendelte, hogy Miksát és tábornokait az 1862. január 25-ei törvény értelmében ítéljék el, s eszerint halálos ítélet vár mindazokra, akik a nemzeti függetlenség elleni támadásban vesznek részt. Juárezhez és miniszteréhez számos kegyelmi kérvény érkezett Miksa minisztereitől, belga, orosz, olasz, osztrák, francia diplomatóktól, de Juárez hajthatatlan volt. Pár nappal a kivégzés előtt Miksa egy téves hírt kapott Sarolta haláláról, és arról rendelkezett, temessék mellé. Miksát és két tábornokát 1867. június 19-én végezték ki, halála előtt pedig a történetírók szerint így szólt:

„Egy igaz ügyért, Mexikó függetlenségéért és szabadságáért fogok meghalni. Vérem vessen véget új hazám balsorsának! Eljen Mexikó!”³¹

Miksát a bécsi császári kriptába temették, Sarolta 60 évvel élte túl férjét, elmebaja pedig tovább súlyosbodott. 1927-ben a laekeni templom kriptájában kísérték utolsó útjára. Miksa és Sarolta személyét azóta is számos legenda övezi, a legmerészebbek szerint Miksa és Juárez is szabadkőműves volt, ezért Juárez

az utolsó pillanatban megkegyelmezett volna Miksának, akinek a holtteste helyett egy másik, a felismerhetetlenségig szétroncsolt holttestet helyeztek volna, Miksa pedig Justo Armas néven El Salvadorban élt volna 104 éves koráig. A legendák is jelzik, a császárság érdekes és máig kevésbé kutatott rövid mozzanata a mexikói történelemnek. Miksa uralkodása alatt sok megkérdőjelezhető lépést és hibát követett el, azonban éppen e tanulmány témájában, azaz az agrár- és indiánkérdésben Latin-Amerikában a XIX. században egyedülálló intézkedéseket hozott. A „nélkülöző” osztályok védelmi tanácsának segítségével előfutárává vált a XX. század mexikói forradalmi agrárizmusának.

JEGYZETEK

1. Horváth, Gyula – H. Szabó, Sára: *La historia y las ideas. El liberalismo, el positivismo y el populismo*. Dávid Kiadó, Kaposvár, 2004, 39. o.
2. Zoraida Vázquez, Josefina: Los primeros tropiezos. In: *Historia General de México*, Colegio de México, México, 2002, 556-560. o.
3. Reyes Heróles, Jesús: *El liberalismo mexicano*. 3. kötet, Fondo de Cultura Económica, México, 1961, 629-639. o.
4. Meyer, Jean: *Problemas campesinos y revueltas agrarias (1821-1910)*. Sepsetentas, México, 1973, 8-16. o.
5. Ferrer Muñoz, Manuel – Bono López, María: *Pueblos indígenas y estado nacional en México en el siglo XIX*. UNAM, México, 1998, 66-87. o.
6. A korszakról, Benito Juárezról és Habsburg Miksáról lásd még: Anderle, Ádám: *Szabadságra született Amerikánk*. Kozmosz Könyvek, Budapest, 1983, 128-154. o.; Nagy, Marcel: *Cambios y continuidades en el pensamiento conservador mexicano decimonónico*. Szeged, 2004, kézirat (doktori értekezés); Horváth, Gyula – H. Szabó, Sára: *Capítulos de la historia de México: de Maximiliano al populismo*. Dávid Kiadó, Kaposvár, 2005, 9-33. o.
7. Hamann, Brigitte: *Con Maximiliano en México. Del Diario del príncipe Carl Khevenhüller 1864-1867*. Fondo de Cultura Económica, México, 1992, 33. o. Carl Khevenhüller, osztrák gróf naplóját Brigitte Hamann az 1970-es években találta meg bécsi levéltárakban kutatva, s 1983-ban adta ki, mi e tanulmányban a spanyol nyelvű fordítást használjuk.
8. Hamann, Brigitte: *id. mű*, 37-41. o.
9. 1863-ban görög, majd lengyel királyként is felvetődött a neve.
10. Diaz, Lilia: El liberalismo militante. In: *Historia General de México*. Colegio de México, México, 2002, 617-618. o.
11. A Miksát kísérő csapatok között mintegy ezer magyar katona is volt, akikről egy-egy visszaemlékezésben olvashatunk, mely szerint az egyik legjobban megbecsült, nagy szolgálatot tevő csapatok között tartották őket számon. Carl Khevenhüller, a Miksát kísérő önkéntes csapatokkal 1864-ben Mexikóba érkező osztrák gróf magánnaplója érdekes forrásul szolgálhat a téma kutatásához, ugyanis a gróf éppen a magyar huszár-csapatok vezére lett. A naplóban részletesen leírja a magyar huszárok feladatvállalásait, és olyan nevek tűnnek fel benne, mint Almásy, Nagy, Széchényi Theodor, Zichy Zsiga. További, magyar nyelven megjelent művek a témában: Pawlowszky, Ede: *Miksa császár mexikói szerencsétlen expedíciója leírásának 2. kiadása*. Budapest, 1894 (első kiadás: 1882); Torbágyi, Péter: *Miksa császár magyarjai*. In: Torbágyi, Péter: *Magyar kivándorlás Latin-Amerikába az első világháború előtt*. Szeged, 2009, 42-48. o.

12. Miksa mexikói kalandjának magyarországi visszhangjáról lásd Medzibrodsky Endre: *Repercusión del „imperio“ de Maximiliano y de la lucha independentista del pueblo mexicano en la prensa húngara contemporánea*. In: *Estudios Latinoamericanos*. vol. 6. II. rész, 1980.
13. Jancsó, Katalin: *La llegada de Maximiliano a la tierra de los pueblos bárbaros*. In: *Acta Hispanica*. Tomus XIII, Szeged, 2008, 25-26. o.
14. Editorial. In: *La Sociedad*, 1864. augusztus 26., 1. o.
15. Diaz, Lilia: *id. mű*, 619. o.
16. *Mexikói Nemzeti Levéltár*. Junta Protectora de las Clases Menesterosas archívuma, 4. doboz, 196. iratsomó.
17. Cholula del Imperio. In: *La Sociedad*, 1864. június 22., 3. o.
18. Meyer, Jean: *La Junta Protectora de las Clases Menesterosas*. In: Escobar Ohmstede, Antonio (coord.): *Indio, nación y comunidad en el México del siglo XIX*. Centro de Estudios Mexicanos y Centroamericanos, Ciesas, México, 1993, 335. o.
19. La Estafette. In: *La Sociedad*, 1864. június 1., 3. o.
20. A témában lásd Martínez de León, Grisell: *Historiografía de la Guerra de Castas en Yucatán*. In: *Acta Hispanica*, Tomus VIII, Szeged, 2003, 91-100. o.
21. *Periódico Oficial del Imperio Mexicano*. 1864. november 22., 3. o.
22. Meyer, Jean: *La Junta Protectora de las Clases Menesterosas*. In: Escobar Ohmstede, Antonio (coord.): *id. mű*, 331-332. o.
23. *Uo.*, 330. o.
24. *Legislación indigenista de México*. Instituto Indigenista Interamericano, México, 1958, 71-74. o.
25. *Uo.*, 75-76. o.
26. *La Sociedad*, 1865. augusztus 29., 2. o.
27. Sección oficial. In: *La Sociedad*, 1865. június 15., 1. o.
28. Bibliográfia. In: *La Sociedad*, 1866. október 10., 3. o.
29. *La Sociedad*, 1865. január 15., 1. o.
30. Hamann, Brigitte: *id. mű*, 57-58. o.
31. Diaz, Lilia: *id. mű*, 629-631. o.

A tanulmány megírását a mexikói külügyminisztérium által támogatott kutatóút (2008) segítette.